

5. *Багалеіша, С. В.* Беларуска-літоўскія ўзаемаадносіны ў 1915–1924 гг. / С. В. Багалеіша. – Мінск : Беларус. дзярж. аграр. тэхн. ун-т, 2014. – 231 с.
6. *Плыгаўка, Л.* Беларуска-літоўскія рэгіянальныя кантакты ў сістэме інтэрферэнтных з’яў полікультурнай зоны / Л. Плыгаўка – Мінск : Рэсп. ін-т выш. шк., 2001. – 39 с.
7. *Плыгаўка, Л.* Сацыялінгвістычная сітуацыя ў сучаснай Літве / Л. Плыгаўка // Slovenska-slovaské jazykově, literarne a kulturne vzťahy. – Prešov, 2007. – С. 210–218.
8. *Плыгаўка, Л.* Беларуская мова ў Літве: сацыякультурны і лінгвістычны аспекты / Л. Плыгаўка. – Vilnius : Vilniaus ped. univ. leidykla, 2009. – 340 с.
9. *Kalba ir tarpkultūririe komunikacija / L. Plygavka.* – Vilnius : Vilniaus ped. univ. leidykla, 2009. – 190 p.
10. Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Ф. 6. Воп. 14. Спр. 226.
11. Виленский музей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vilnia.com/museum/default.asp?newsId=16>. – Дата доступа : 18.11.2014 г.
12. Рунь / заснавальнік Таварыства беларускай культуры ў Літве. – Вільнюс. – 1997–2001.
13. *Чэжман, В.* Над этнічнай і моўнай мапай палякаў Літвы / В. Чэжман // Рунь. – 1996. – № 4. – С. 6.
14. Статистика Литвы [Электронный ресурс] // Литовский Департамент статистики. – Режим доступа : <http://www.stat.gov.lt/07.pdf>. – Дата доступа : 18.11.2014 г.

Т. М. Саўчук (Мінск)

СПЕЦЫФІКА ЭМПІРЫЧНАЙ АРГУМЕНТАЦЫІ Ў БЕЛАРУСКА- І РУСКАМОЎНАЙ ГУМАНІТАРЫСТЫЦЫ

Зварот да эмпірычнай аргументацыі ў дыскурсе гуманітарных навук – натуральная і таму пашыраная з’ява. Абгрунтаванне новых ідэй, доказ гіпотэз, падтрымка пэўных пунктаў погляду звычайна прадугледжвае выкарыстанне не толькі тэарэтычных разважанняў, але і фактычных даных. Прыватныя выпадкі, да якіх апелюе аргументатар падчас доказу тэзіса, уваходзячы ў структуру аргументацыі, набываюць статус фактаў і ўтвараюць асобую – фактуальную, або эмпірычную, мадэль аргументацыі. Выкарыстанне фактуальных схем у аргументатыўнай практыцы грунтуецца на ўніверсальным механізме іх уздзеяння: калі рэцыпіент згаджаецца з эмпірычнымі аргументамі, ён абавязкова прымае і тэзіс на падставе канвенцыянальнай (узгодненай і агульнаўсвядомаенай) сувязі паміж складнікамі аргументацыі.

Аналіз навуковых артыкулаў камунікатыўных накірункаў гуманітарыстыкі (сацыялогіі, псіхалогіі, культуралогіі, лінгвістыкі, журналістыкі) дае падставу меркаваць, што эмпірычная аргументацыя ў навукова-гуманітарным дыскурсе характарызуецца спецыфічнасцю, крыніца якой – своеасаблівасць гэтага тыпу дыскурсу.

Выяўленне адметнасці аргументацыі патрабуе кагнітыўна-прагматычнага падыходу, які дае магчымасць вылучыць і ахарактарызаваць разнавіднасці фактуальных аргументатыўных схем. Звернемся да агульнапрынятай тыпалогіі, вытокі якой можна адшукаць у арыстоцэлевай «Рыторыцы», але якая набыла сучасны выгляд у апрацоўцы Х. Перэльмана – заснавацеля так званай неарыторыкі [1]. Факты (прыватныя выпадкі) у складзе эмпірычнай аргументацыі, паводле Х. Перэльмана, могуць разглядацца ў трох іпастасях: як прыклады, ілюстрацыі і ўзоры/антыўзоры. Прагматычныя адрозненні паміж імі ў наступным. Прыклады накіраваныя на прывядзенне аўдыторыі да пэўнага абагульнення, а таксама на падмацаванне зробленага абагульнення. Ілюстрацыі прызначаныя замацаваць перакананасць рэцыпіента ў правільнасці ўжо вядомай і прынятай заканамернасці, падмацаваць усталяванае правіла, узмацніць эфект яго прысутнасці ў свядомасці аўдыторыі. Мэта ўзораў і антыўзораў, адпаведна, – схіліць да пераймання пэўнага тыпу паводзін або адхіліць ад яго [Там жа, с. 207–224].

Выкарыстанне дадзеных мадэляў у навукова-гуманітарнай камунікацыі звязана з адказам на шэраг праблемных пытанняў, якія тычацца крытэрыяў дыферэнцыяцыі фактуальных схем, спосабаў іх вербальнага прадстаўлення, а таксама ўплыву дыскурсіўна-тыпалагічных прымет гуманітарыстыкі на прагматыку фактаў.

Дыферэнцыяцыя эмпірычных мадэляў прадугледжвае перш за ўсё ўлік функцыянальнай накіраванасці прыватнага выпадку, які ўключаецца ў склад абгрунтавання: абагульненне для прыкладу, пацвярджэнне для ілюстрацыі, рэгламентацыя для ўзору/антыўзору.

Абапірацца можна таксамі і на фармальныя паказчыкі, адзін з якіх – колькасць фактуальных пасылак. Так, для карэктнага абагульнення патрабуецца некалькі тыповых прыкладаў. (Ужыванне множнага ліку, дарэчы, з’яўляецца прагматычна важкім.) Пры гэтым яны павінны быць зразумелымі, праўдзівымі, бяспрэчнымі, рэпрэзентатыўнымі, разнастайнымі, стымуляваць да пераходу ад адзінкавага або прыватнага да агульнага, гэта значыць выконваць функцыю тыпізацыі. Ізаляваны факт звычайна не вядзе да абагульнення, а таму не мае статусу прыкладу і разглядаецца як дадатковая інфармацыя, тлумачэнне, гэта значыць як складнік аргументатыўнага рэсурсу, які толькі падтрымлівае аргументацыю, але не ўтварае яе.

Ілюстрацыя ж, у сваю чаргу, звычайна адзінкавая. Яна не прадугледжвае пераходу да абагульняючага палажэння, а толькі палягчае разуменне правіла. У адрозненні ад няўдалага прыкладу, які можа паставіць пад сумненне прымальнасць абагульняючага палажэння і нават абвергнуць яго, недарэчная ілюстрацыя не ўплывае на прымальнасць тэзіса. Яна толькі сведчыць пра некампетэнтнасць аргументатара, які не разумее агульнага палажэння або не здольны адэкватна яго падмацаваць. Таму патрабаванні да ілюстрацыі менш жорсткія, чым да прыкладу: яна можа выклікаць сумненні, быць не абавязкова тыповай, але эфектнай, прыцягваць увагу, закранаць эмацыянальную сферу, уздзейнічаць на ўяўленне аўдыторыі.

Яшчэ адным фармальным паказчыкам эмпірычных схем з'яўляецца парадак іх падачы. Часцей за ўсё прыватныя выпадкі, якія папярэднічаюць тэзісу, разглядаюцца як прыклады, а тыя, што размяшчаюцца пасля яго, – як ілюстрацыі. Такі падыход адлюстроўвае натуральны рух думкі па інерцыі ад прыватнага да агульнага, таму падаецца відавочным. Але трэба ўлічваць, што паслядоўнасць падачы фактаў у натуральнамоўнай камунікацыі нефіксаваная: яна вызначаецца прагматыкай выказвання. Калі абагульняючы тэзіс – парадаксальнае палажэнне, лепш падрыхтаваць да яго шэраг прыкладаў, калі ж тэзіс не з'яўляецца складаным і супярэчлівым, прыклад дарэчны і пасля абагульнення.

Розніца паміж прыкладам і ілюстрацыяй не заўсёды заўважная, а вось мяжа паміж гэтымі тыпамі фактаў і прыватнымі выпадкамі, якія падаюцца як узоры, вельмі выразная. Справа ў тым, што, прыклады і ілюстрацыі падмацоўваюць дэскрыптыўныя (апісальныя) выказванні (пра тое, што ёсць), а ўзоры/антыўзоры падтрымліваюць аксіялагічныя (ацэначныя) суджэнні (пра тое, што павінна быць). Ацэначнасць (пазітыўная для ўзору, негатыўная для антыўзору) – галоўная дыстынктыўная рыса фактаў рэгламентуючага тыпу. Акрамя таго, суб'ект, паводзіны якога падаюцца як ўзорныя, павінен, па словах Перэльмана, «валодаць мінімумам прэстыжу» [6, с. 219], толькі тады яго дзеянні будуць годнымі пераймання. Варта заўважыць, што неабходнай умовай дзейснасці пасылак-рэгламентацый з'яўляецца супадзенне каштоўнасных арыенціраў прапанента і аўдыторыі.

Эмпірычная аргументацыя звычайна маркіруецца вербальнымі сродкамі. Індыкатарамі прыкладаў і ілюстрацый з'яўляюцца выразы рознай лексіка-граматычнай прыроды кшталту: *Аналіз даных дыяграм дазваляе зрабіць вывад, што...*, *Згодна з атрыманымі данымі можна гаварыць пра...*, *Результаты тэсціравання дазволілі меркаваць, што...*, *Паводле статыстыкі, Па выніках сацыяльнага даследавання; Па выніках нашага анкетавання; Згодна з вынікамі анкетавання, Па атрыманых даных;* рус. *Приведенные результаты позволяют сделать вывод о том, что...*, *Исходя из приведенных данных, можно сделать два вывода...*, *Эти цифры дают представление о...*, *Эти данные говорят о том, что...*, *Как видно из данных таблицы, Как видно из рисунка, По данным государственной статистики* і інш.

У складзе дыскурсіўных клішэ з названай прагматыкай рэгулярна ўжываюцца вытворныя дзеясловаў *паказваць, сведчыць, пацвярджаць/паказываць, сведельствуюць, падтверджаць*: *Разгледжаны намі перыяд паказвае, што...*, *Гэта сведчыць пра тое, што...*, *Аналіз адказаў на пытанне сведчыць, што...*, *Разгледжаныя змены з'яўляюцца паказчыкам...*, *Як сведчыць фразеалагічны матэрыял...*, *Результаты даследавання пацвярджаюць наступную гіпотэзу...*, *На аснове даных, атрыманых у ходзе даследавання, былі пацверджаны...*, *Паказчыкі ў дыяграмах пацвярджаюць...*, *Пацвярджаннем гэтага служыць і...*, *...што з'яўляецца сведчаннем...*; рус. *Результаты многочисленных исследований подтверждают...*, *Полученные результаты свидетельствуют о...*, *Приведенные выше примеры показы-*

вают, как... , Элементарный языковой эксперимент показывает, что... , Как показывают материалы... , Первые наблюдения показали, что... , Это/вот еще одно подтверждение, Анализ статистических данных свидетельствует о том, что... , Анализ полученных в ходе опроса материалов показывает, что... , Проведенный социологический опрос показал, что... , Этот показатель отражает, насколько важно... , Показателем этого является... , ...о чем свидетельствуют контексты, ...что экспериментально подтверждает... , ...что подтверждается многочисленными фактами і інш.

Што тычыцца маўленчых формул з лексемамі прыклад, ілюстрацыя/пример, иллюстрация, вербалізатар аў так, напрыклад/так, например, яны дэманструюць прагматычную мнагазначнасць і выкарыстоўваюцца недыферэнцыравана: іх функцыянальная накіраванасць выяўляецца ў кансітуацыі. У наступным дыскурсіўным фрагменце лексічнае і прагматычнае значэнні маркёра эмпірычнай аргументацыі не супадаюць: Тагачасныя «паўстанцы» прадэманстравалі сваё бясілле. У такім бунце няма «палітычнай праграмы», таго, што можа нанесці капіталізму значнае пашкоджанне (а розных «супраціўленцаў» капіталізм здольны вырабляць і самастойна: **напрыклад**, актывісты Greenpeace чамусьці ніколі не ладкуюць свае акцыі супраць шкодных прадпрыемстваў, якія Еўропа вынесла на афрыканскі кантынент, затое перад камерамі эфектна штурмуюць на сваіх лодках кітабойныя судны) [2, с. 55]. Дадатковым сродкам кваліфікацыі прыватнага выпадку як антыўзору тут служыць іранічная афарбоўка выказвання.

Дарэчы, іронія можа быць і асноўным крытэрыем спецыфікацыі фактаў, што, у залежнасці ад кантэксту, разглядаюцца як антыўзоры або ілюстрацыі: рус. *Технические средства и социальные технологии, разработанные для облегчения жизни, замечательно справились со своей задачей. Они настолько облегчили удовлетворение почти любой потребности современного человека, что усилие, необходимое для удовлетворения потребностей и для совершенствования собственно личностных средств развития и самореализации, стало не нужно. <...> В комфортном, легком мире в таком совершенствовании нет нужды. Человек удовлетворен, он сыт, ленив, неактивен. Однако, становится все более типичным достижение этого состояния, так сказать, не деятельностью путем. Человек достигает чувства удовлетворенности, сытости, но он «наедается» досыта и удовлетворяется отбросами, суррогатами, имитациями и иллюзиями, созданными с помощью технических средств. Достигает чувства удовлетворенности способом, который ведет не к развитию, а к деградации* [3, с. 27].

Вербалізацыя ўзораў/антыўзораў з дапамогай лексічных адпаведнікаў і іх вытворных нехарактэрная для гуманітарнага дыскурсу і мае адзінкавыя праяўленні. Больш арганічна выглядае далучэнне да лексемы прыклад/пример азначных кваліфікатараў: У айчынай прэсе назіраецца наступовае вяртанне да роздуму, меркавання. Хаця гэтым вызначаюцца далёка не ўсе выданні, маюцца **даволі станоўчыя** прыклады. Так, мяняе інфармацыйную тактыку «СБ. Беларусь сегодня»... [4, с. 84].

Пры ідэнтыфікацыі фактаў, што рэгламентуюць пэўную мадэль паводзін, дапамагае, акрамя паказчыкаў аксіялагічнай мадальнасці, таксама кантэкст: рус. *Отрадно отметить, что в настоящее время многие музыкальные коллективы, наряду с концертной деятельностью ведут большую исследовательскую работу. К числу таких коллективов следует отнести фольклорный ансамбль «Живая Старина»* [5, с. 24].

Нярэдкая з’ява ў навукова-гуманітарнай аргументацыі – спалучэнне ў адным кантэксце ўзораў і антыўзораў – рэалізуе псіхалагічны прыныцып кантрасту і, адпавядна, спрыяе дасягненню пераконваючага ўздзеяння: *Аналіз засведчвае прыкметнае зніжэнне тэкставых і літаратурных вартасцей многіх журналісцкіх твораў. Дый іншага і чакаць нельга. Самы таленавіты творца, калі яго наставіць на канвеер, наступова губляе індывідуальны стыль, а то і кваліфікацыю, бо прывыкае да хуткапісу, да шаблону і штампаваных. Добра яшчэ, калі журналіст трымае сваю тэму, скажам, як эканамічны аглядальнік «Рэспублікі» Андрэй Патрэбін, калі ён спецыялізуецца і выступае ў рамках пэўнага тэматычнага напрамку. А то ж не! Сталі майстрамі на ўсе рукі. Учора пра мараль, сёння пра транспарт, заўтра, паслязаўтра пра манастыры, спорт, выяўленчае мастацтва, навуку. Адкуль тут будуць глыбіня і арыгінальнасць меркаванняў* [6, с. 155]. Іранічнасць і эмацыянальнасць выказвання, відавочна, прызначаныя ўзмацніць уздзеянне фактуальнай аргументацыі.

Гуманітарны дыкурс, які пранізаны каштоўнасцямі адносінамі, немагчымы без дэманстрацыі аўтарскай ацэнкі фактаў, што звычайна адбываецца з дапамогай рознага кшталту акцэнтуючых фактаў: *яркім прыкладам з’яўляецца, наглядна ілюструе сказанае, найбольш значным паказчыкам стала, знакавым фактам змен можа служыць, гэта зусім справядліва дае падставу лічыць, красамоўна сведчыць аб, гэты дакумент мае надзвычай важнае значэнне*; рус. *ярким примером тому являются, представленные на рисунке данные со всей очевидностью свидетельствуют о том, что, приведенные данные фиксируют весьма тревожную картину... , все это ясно указывает на, явно свидетельствует о том, что, является одним из самых заметных показателей* і інш.

Аксіялагічныя вербальныя паказчыкі, накіраваныя на тое, каб сфарміраваць адносіны да факта, зрабіць яго прадметам асаблівай увагі, ужываюцца цалкам легітымна. Але нельга выключаць, што такія «памочнікі» выступаюць як сродак інтэлектуальнага і эмацыянальнага ціску на рэцыпіента: рус. *С фактами вымогательства взяток по личному опыту знаком каждый второй из числа опрошенных нами соотечественников. Это – плохая новость, поскольку данный факт является убедительным свидетельством широкой распространенности бытовой коррупции в нашем обществе. Но ретроспективный взгляд на эту проблему дает весомые основания и для весьма оптимистического вывода. Столь явные и высокие темпы проявления в массовом сознании признаков очищения белорусского общества от коррупции можно считать впечатляющими* [7, с. 141].

У выніку такіх маніпуляцый абгрунтаванне замяняецца ўнушэннем, а гэта забаронены прыём. Аналагічна кваліфікуецца неадпаведнасць аксіялагічнай афарбоўкі эмпірычных пасылак сапраўднаму прагматычнаму значэнню выказвання. Такую з'яву мы называем «памылковай навігацыяй»: **Факт** узвядзення журналістам царквы за грошы, заробленыя на газетным бізнесе, **пераконвае**, што журналістыка дамаглася магчымасці таксама спрабаваць сябе ў пошуках новых светапоглядных арыенціраў для грамадства [8, с. 111]. Выказванні з прыведзеных фрагментаў (*факт пераконвае, рус. данный факт является убедительным свидетельством*) і да іх падобныя варта разглядаць не больш, чым рытарычны прыём, які патрабуе крытычнай інтэрпрэтацыі. Падставы для такога заключэння дае ўсведамленне прынцыповага моманту, што аб'ядноўвае эмпірычную аргументацыю ўсіх разгледжаных тыпаў: абгрунтаванне, пабудаванае на апеляцыі да прыватнага выпадку, заўсёды носіць індуктыўны характар. Гэта значыць, сапраўднасць пасылак не гарантуе сапраўднасці тэзіса, а толькі робіць яго больш ці менш верагодным. Факты не маюць сілы доказу, а іх пераконваючая сіла вызначаецца шматлікімі дыскурсіўнымі параметрамі.

Адэкватная пабудова, якасны аналіз і ацэнка эмпірычнай аргументацыі ў дыскурсе гуманітарных навук магчымыя толькі з улікам вызначаных і ахарактарызаваных вышэй заканамернасцей.

ЛІТАРАТУРА

1. *Перельман, Х.* Из книги «Новая риторика: трактат об аргументации»: пер. с фр. / Х. Перельман, Л. Олбрехт-Тытека // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М., 1987. – С. 207–264.
2. *Драко, І.* Грамадства і пошук ідэй / І. Драко // Беларус. думка. – 2008. – № 1. – С. 54–58.
3. *Тхостов, А. Ш.* Культура и патология: побочные эффекты социализации / А. Ш. Тхостов, К. Г. Сурнов // Национальный психологический журнал. – 2006. – № 1. – С. 20–27.
4. *Іўчанкаў, В. І.* Слова і ісціна ў парадыгме сучаснай журналістыкі / В. І. Іўчанкаў // Весн. БДУ. Сер. 4. – 2011. – № 2. – С. 83–86.
5. *Мищенко, Л. А.* Коммуникативные функции народного музыкального инструментального искусства: прошлое и настоящее / Л. А. Мищенко // Наука. Искусство. Культура. – Белгород, 2013. – Вып. 2. – С. 13–27.
6. *Стральцоў, Б.* Масавая інфармацыя без удзелу мас? / Б. Стральцоў // Беларус. думка. – 2003. – № 12. – С. 154–158.
7. *Бубнов, Ю. М.* Коррупция как социальная болезнь / Ю. М. Бубнов // Социологический альманах. – Минск, 2011. – Вып. 2. – С. 138–149.
8. *Вараб'ёў, В.* Не «чацвёртая ўлада», а палітычны інстытут грамадства! / В. Вараб'ёў // Беларус. думка. – 2003. – № 4. – С. 108–118.